

O Desateru z biblicko-teologické perspektivy

David Bouma

DEKACERT představuje dekalog jako hodnotový program, který přesahuje hranice náboženství, a může být inspirativní i pro lidi bez vyznání. Jinými slovy – člověk nemusí být věřící, přesto může objevit v desateru nemalé kulturní bohatství. Dekalog není však jen jakýsi civilizační kód, který otvírá cestu prosperitě (vzpomeňme jen, jak slabá je společnost bez morálky), DEKACERT nabízí víc. Přináší totiž i zcela osobní přístup k desateru, probouzí totiž hlubší hodnotovou citlivost a chuť bohatství desatera integrovat do rámce jedinečné osobní spirituality každého z nás. Jak jsme právě zmínili, osobní či profesní spiritualita ve stylu dekalogu nemusí být vázaná na náboženské vyznání a interpretace prvních třech přikázání jako povzbuzení k hledání identity, rozvoje integrity a pečování o svatý čas, není nějakou nemístnou sekularizací biblického poselství. Bez ohledu na náboženské vyznání najdeme mnoho příznivců i dalších sedmi bodů desatera, vždyť citlivost pro spektrum témat od generační soudržnosti (4. přikázání) až po kulturu intimního soužití (10. přikázání) nemusí být podmíněna religiózním naladěním jedince, natož jeho náboženskou či konfesní příslušností.

Přes právě zdůrazněnou univerzální povahu dekalogu je nyní mým úkolem stručně vysvětlit, jak „funguje“ desatero ve svém nejpůvodnějším prostředí, tj. v bibli a teologii. To je nelehký úkol, doufám ale, že následující řádky budou zajímavé jak pro věřící čtenáře, kteří si mohou některé věci zopakovat, tak pro čtenáře nevěřící, kteří mohou zkusmo a nezávazně vstoupit do nejpůvodnějších zkušeností, ze kterých se v kulisách starého Orientu desatero zrodilo.

Ať už jsme tedy lidé věřící nebo nevěřící, rozhodně platí, že v židovství, resp. Hebrejské bibli (tj. Starém zákoně) není nejdůležitější víra v Boha jako stvořitele. I když Starý zákon zprávou o stvoření začíná, není toto téma ani chronologicky nejstarší ani teologicky nejvýznamnější. Pro někoho bude znít překvapivě, že náboženství Izraele existovalo ve své nejstarší fázi stovky let, aniž by negovalo existenci bohů a bohyň sousedních národů. Vyhraněný monoteismus, víra ve stvoření světa jediným Bohem, přesvědčení, že tento stvořitel je Bohem židovských praotců, je záležitostí relativně pozdní – řekněme zhruba osmého století před Kristem. Co je tedy základem prastaré víry Izraele, pokud to nejsou veledůležitá témata jako monoteismus a představa, že člověk a svět jsou stvořeni Bohem? Tím klíčovým momentem a srdcem celé židovské víry je skutečně něco jiného - totiž bytostné přesvědčení o *vyvolení*. Kdybychom chtěli jednoduše a přitom naprosto správně vyjádřit, co je jádrem tisícileté židovské víry, tak určitě můžeme říci, že je to víra ve vyvolení. Židé se cítí být Bohem *vyvoleným národem*. A jak se toto přesvědčení zrodilo? Vrcholným bodem v tomto ohledu je v biblických vyprávěních uzavření smlouvy na Sinaji v průběhu putování národa z egyptského exilu zpět do země praotců – Kanaánu (přibližně území dnešního státu Izrael a Palestinské samosprávy). Tento v bibli často zmiňovaný a z různých úhlů probíraný mnohaletý pochod přes poušť je koloritem nábožensky

konstitutivní události: Mojžíš zprostředkovává uzavření svazku Hospodina (označován tetragramem JHWH) na jedné straně a národa Hebreů (termíny židovský národ či Izraelité můžeme považovat za synonyma) na straně druhé. Tento svazek (hebrejsky berít) je do češtiny v bibli překládán poněkud problematickým slovem *smlouva*. Proto je možno číst či slyšet, že Bůh uzavřel na Sinaji s Izraelem smlouvu. Čtenář už možná ztrácí trpělivost a není mu jasné, jak vše souvisí s dekalogem. Prozradíme proto, že obě klíčová vyprávění o desateru ve Starém zákoně (Ex 20; Dtn 5) umisťují dekalog právě do kontextu uzavření této smlouvy na Sinaji.

Uvedli jsme, že překlad hebrejského originálu do češtiny je svízelný a může být dokonce zavádějící, a to v záležitosti, která rozhodně není nějakým slovíčkařením. Řekneme-li v češtině slovo smlouva, napadne nás něco jako pracovní smlouva, kupní smlouva, nájemní smlouva atd. Za všemi těmito kontrakty se skrývá vztah ve stylu: *dávám, abys dal*; např. odvádím pracovní výkon, abych dostal plat a další benefity. Smlouvu tohoto typu biblické texty samozřejmě znají, vzpomeňme kupříkladu na smlouvu mezi Lábanem a Jákobem, když uzavírají jakýsi pakt o neútočení (Gn 31). Avšak berít, který uzavírá Hospodin s Izraelem, má zcela jinou logiku a dynamiku, je smlouvou naprosto zvláštního typu, jež v sobě odráží propastnou asymetrii smluvních stran. Slovo berít tu znamená především Boží zájem, jeho přízeň – je to jednostranný akt trvalé náklonnosti. To je první význam hebrejského slova berít. Něco takového samozřejmě nemá nic společného s kontraktem, jelikož aktivita na straně Boží je zcela svobodná a nezávislá na nějakých předchozích kvalitách, přítomných zásluhách či budoucí dokonalosti vyvoleného národa. Zkrátka a dobře, smlouva, kterou uzavírá Hospodin na Sinaji s Izraelem, je čistý DAR - neodvolatelně darovaná *jednostranná* přízeň. Toto vyvolení, sklonění se JHWH k Izraeli, je srdcem starozákonní víry. V této víře je Hospodin vždy veliký, jiný, nepochopitelný, a přesto blízký, aktivně jednající a milující. Obraz Boha v Hebrejské bibli je tedy paradoxální - JHWH je transcendentní (přesažný) a imanentní (láskyplný) zároveň. Není třeba příliš zdůrazňovat, že je vždy osobový, osobou – je TY.

Hebrejské slovo berít však pokrývá více významů, než je unilaterální přízeň, svobodný dar náklonnosti, jednostranná láska. Je tu přinejmenším ještě druhý význam. Smlouva jako ÚKOL! Logika je následující: pokud je Izrael vyvolen a toto vyvolení zakouší (vysvobození z egyptského otroctví biblická tradice chápe jako mocnou zkušenost se zachraňujícím Bohem), pak by bylo na místě na tento ohromující zájem Hospodina o nepatrný národ nějak reagovat. Obecně řečeno: Hospodin se v bibli ukazuje jako Bůh v akci, a Izrael má příležitost k reakci. Nepatrný národ – spíš zárodek národa – dostává dary, ale s nimi by měl přijmout i odpovědnost. Ještě jinak vyjádřeno – biblický Bůh se sklání, člověk by měl zvednout hlavu a pozvednout své srdce.

Nyní se dostáváme už k centrální pasáži našich úvah. Ono desatero přikázání ze Sinaje je vlastně postup, jak má národ na své vyvolení reagovat. Je to cesta, kterou má jít za Bohem. Bůh na tuto cestu vykročil jako první a jako první stojí o setkání. Tu je druhý význam slova berít – smlouva jako bilaterální společenství, společenství Boha a člověka, Hospodina a jeho vyvoleného národa. Starému zákonu je cizí představa, že

člověk má něco udělat, aby získal Boží přízeň. Právě naopak! Bůh jedná, Bůh zachraňuje, Bůh miluje – a člověk může reagovat: v tohoto Boha věřit, ctít jeho jméno, dát mu jeden den svého týdne... Logika desatera v bibli není nijak imperativní, nejedná se o příkazy (mimořádně hebrejščina neuznává slovo desatero přikázání, ale jen neutrální *debarim* – slova). Když si přečteme dvacátou kapitolu knihy Exodus, najdeme tuto strukturu přímo v textu: *Bůh vyhlásil všechna tato slova: „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví: Nebudeš mít jiného boha mimo mne.... Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha... Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý... Cti svého otce i matku... Nezabiješ... Je jasné, kde vše začíná. Hospodin je „tvůj Bůh“, je tu pro Tebe (i filologická analýza biblického Božího jména, tajemného tetragramu JHWH, který do češtiny překládáme slovem Hospodin, ukazuje na význam ve smyslu „Jsem tu pro Tebe“, „Jsem s Tebou“). Jsem ten, který Tě vyvádí z otroctví, chce Tvou svobodu, osvobozuje, pozvedá. To je páteř a pilíř smlouvy – berít: Bůh dává v bibli svou přízeň jako nezasloužený dar a tato náklonnost je definitivní. To je smlouva v prvním a konstitutivním, specificky biblickém smyslu. Bůh tu zavazuje sám sebe věrnou láskou ke svému vyvolenému lidu – Izraeli. Na tento primární moment pak může navázat člověk – ten může odpovědět a smlouvu naplnit – spojit se se svým Bohem. Na lásku odpovědět láskou. V Bohu, který je tu pro něj, věřit, milovat jeho jméno, věnovat mu svatý den a též se dobře chovat k ostatním. Ano, nejdůležitější jsou první tři „slova“ desatera, jež se týkají Boha, víry v něho (1.), úcty k jeho jménu (2. přikázání znamená zákaz magické manipulace se jménem Božím) a slavení soboty (3.). Další „slova“ dekalogu, které upravují vztah k rodičům a dalším lidem netvoří už těžiště smlouvy, ale nějak přirozeně k ní patří. Apely a témata, jež shrnujeme pod tzv. 4. až 10. přikázání, je třeba chápat v duchu otázky: Jak bych mohl nerespektovat život, rodinu a majetek mého hebrejského bratra či sestry? Je-li Bůh tak dobrý ke mně, jak bych mohl být bezohledný k ostatním? Ve Starém zákoně je tedy dekalog mnohem spíše než etickým kodexem, spíše teologickým programem. Jedná se tu o naplnění smlouvy, kdy se národ životem podle „slov“ může stát lidem Božím.*

Jelikož předností tohoto textu má být stručnost, jednoduchost a syntetické ladění, přistupme již ke shrnutí. Judaismus je nesmírně originální záležitostí a člověk skutečně žasne, kolika inovacemi se odlišuje od ostatních starověkých náboženství. Jednou z nich je i principiálně nemagický charakter židovské víry. Jednoduše řečeno, náboženství okolních orientálních národů pracovala s představou, že člověk (resp. nějaký prostředník – kněz) může mít k dispozici nějaké formule, úkony a rituály, kterými je schopen uchlácholit nebezpečné duchovní síly a naklonit si božstva. Právě naznačené je podstatou magického náboženství, kdy člověk svou aktivitou nějak ovlivňuje, nebo přímo manipuluje duchy, bohy a bohyně. Ty mu pak po vykonání patřičných praktik (u sousedního Kanaánu to byly magické sexuální úkony) poskytují bezpečí, vláhu, úrodu, prosperitu stád a hojné potomstvo. Ve starém Izraeli je magie zakázána a je s duchem židovské víry neslučitelná. Ve Starém zákoně je primárně aktivní Bůh, člověk může odpovědět. Není tu žádné místo pro magii! Hospodin jedná v dějinách, mluví skrze své prostředníky proroky a člověk věří, reaguje. Tato skutečnost je tedy základním kontextem správného biblicko-teologického pochopení dekalogu: desatero má ve svém původním

hebrejském prostředí responzoriální charakter – povahu odpovědi. Bůh dává svou přízeň (smlouva ve smyslu *daru*) a národ životem ve smyslu dekalogu odráží na sobě Boží svatost (jinakost, nádhernost) a naplňuje smlouvu (smlouva jakožto *společenství*). Z kázání proroků víme, že individuální i kolektivní život ve stylu přikázání - *debarim* se příliš nedařil, a tak se začínají objevovat přísliby, že přijde nová smlouva (Jer 31,33). Tento nový *dar* a z něho plynoucí nový *úkol* i zcela nová kvalita *společenství* člověka a Boha přichází podle Nového zákona a křesťanství s Ježíšem Kristem. Ano, smlouva - nová smlouva (nový berít) je též centrálním tématem křesťanské víry a teologie, vždyť Ježíš ve vrcholném momentě říká: „toto je smlouva nová a věčná...“ a ukládá svým učedníkům nový úkol plynoucí z daru jeho oběti („nové přikázání vám dávám...“). To, jak se z této nové „akce“ Boží a nové „reakce“ člověka rodí „nový Izrael“, je však už jiná, i když nesmírně zajímavá kapitola.